

УДК 378:37.011.3-051:373.3:005.57-027.561(045)

СКОРОМНА Маріанна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8471-9802>

ШАРАПОВА Ганна – студентка IV курсу факультету початкового навчання, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8945-5383>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.26>

Бібліографічний опис статті: Скоромна, М., Шарапова, Г. (2023). Професійно-педагогічне спілкування як основа професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, № 16(48), 189–193, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.26>

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті проведено цілісний аналіз праць багатьох великих вчених, педагогів та психологів з теми важливості й особливостей професійно-педагогічного спілкування; визначено та розмежено поняття «спілкування» та «педагогічне спілкування»; обґрунтовано зміст головних тверджень щодо проблеми. Розкрито функції, стилі, види, структуру та інструменти головного питання; виявлено основний шлях побудови культури професійно-педагогічного спілкування як основи професійної діяльності. Більш детально розгорнуто питання про вербальні та невербальні засоби контактування. Наведено основні компоненти техніки педагогічної комунікації та перелік потрібних вмінь для вчителя для сприятливої взаємодії, якими кожен педагог повинен прагнути оволодіти. Наголошено на важливості ролі педагога як партнера по спілкуванню, коли вступає у контакт з учнями; це надає більшої свободи вчителю та потребує підвищеної активності. Головне, щоб вихователь збудував та залишив позитивне враження про себе в очах учнів. Також проведено емпіричне дослідження у вигляді опитування та анкетування на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, в якому брали участь студенти III-IV курсів спеціальності «Початкова освіта». Результатами його зафіксовано специфіку та схильність до стилю професійно-педагогічного спілкування майбутніх учителів початкової школи, виявлено оцінку самоконтролю в спілкуванні та рівень розвитку здатності контролювати та керувати поведінкою під час взаємодії з майбутнім учнем. Зазначено, що необхідно підвищити рівень комунікативного контролю студентів даного напрямку підготовки, а також збільшити частку вибору стилю «дружньої взаємодії» у спілкуванні. Окрім цього, важливо, щоб робота з підготовки майбутнього вчителя початкової школи до спілкування проходила протягом усього періоду навчання у ВНЗ.

Ключові слова: спілкування, професійно-педагогічне спілкування, педагогічна техніка, майбутній вчитель початкової школи.

SKOROMNA Marianna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, 26, Staroportofrankivska Str., Odesa, 65000, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8471-9802>

SHARAPOVA Hanna – 4th year student at the Faculty of Elementary Education, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, 26, Staroportofrankivska Street, Odesa, 65000, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8945-5383>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.26>

To cite this article: Skoromna, M., Sharapova, H. (2023). Profesiino-pedahohichne spilkuvannia yak osnova profesiinoi diialnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv. [Professional-pedagogical communication as the basis of the professional activity of the future primary school teacher]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, № 16(48), 189–193, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.26>

PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS THE BASIS OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Summary. *The article provides a comprehensive analysis of the works of many great scientists, teachers and psychologists on the topic of the importance and features of professional and pedagogical communication; the concepts of "communication" and "pedagogical communication" are defined and delimited; the content of the main statements regarding the problem is substantiated. The functions, styles, types, structure and tools of the main question are revealed; the main way of building a culture of professional-pedagogical communication as the basis of professional activity is revealed. The issue of verbal and non-verbal means of contact is discussed in more detail. The main components of the technique of pedagogical communication and a list of necessary skills for a teacher for favorable interaction, which every teacher should strive to master, are given. The importance of the teacher's role as a communication partner when he comes into contact with students is emphasized; it gives more freedom to the teacher and requires increased activity. The main thing is for the teacher to build and leave a positive impression of himself in the eyes of the students. Empirical research was also conducted in the form of a survey and questionnaire on the basis of the Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, in which students of the III-IV courses of the "Elementary Education" specialty participated. Its results recorded the specificity and inclination to the style of professional-pedagogical communication of future primary school teachers, revealed the assessment of self-control in communication and the level of development of the ability to control and manage behavior during interaction with the future student. It is noted that it is necessary to increase the level of communicative control of students of this field of training, as well as to increase the share of choosing the style of "friendly interaction" in communication. In addition, it is important that the work on preparing the future primary school teacher for communication is carried out during the entire period of study at the university.*

Key words: *communication, professional-pedagogical communication, pedagogical technique, future primary school teacher.*

Вступ. Актуальність дослідження. Через стрімкий розвиток освіти в Україні зростає запит на покращення процесу навчання, яке вимагає від вчителя початкових класів не тільки гарно, злагоджено та стисло вміти висловлювати свої думки, а ще й наявність у нього дуже важливого фактора – вміння слухати співбесідника. У цьому випадку необхідно обрати власний професійно-педагогічний стиль спілкування, який буде характерним для певної людини. Шлях формування стилю професійно-педагогічного спілкування – це забарна робота для кожного майбутнього педагога, яка виявляється у формуванні вчителя як кваліфікованого спеціаліста. Це свідчить про актуальність проблеми формування професійно-педагогічного спілкування у аспектах як теоретичних, так і практичних. Також вона знаходить свій відбиток у багатьох великих вчених, педагогів та психологів.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі педагогічне спілкування

тракується як система, прийоми й навички соціально-психологічної взаємодії педагога та вихованців, змістом якої є обмін інформацією, виховний вплив, організація взаємостосунків за допомогою різних комунікативних засобів (Гамезо, 2006, с. 143).

На думку Богданової (2013), професійно-педагогічне спілкування складається з двох компонентів: вербального і невербального. З одної сторони, ці компоненти є доповненням один одного, з іншої – є причиною ряду проблем.

Слід підкреслити, що як ґрунт майбутньої педагогічної діяльності вчителя професійно-педагогічне спілкування має такі складові у понятті взаєминах між учителем та учнем: пильна увага до розумової діяльності молодших школярів; наявність експансії – вміння поставити себе на місце школяра, зрозуміти його через зрозуміння його мети, цілей та ознак поведінки; бути зацікавленим в успіхах учня; рефлексувати, тобто проводити

постійний та твердий аналіз своєї діяльності як педагога (Листопад, 2012, с. 106). Дослідження показують, що позитивні стосунки між учителями та учнями в класі створюють потрібну емоційну основу, необхідну для всього спектру ставлення дітей до навчання.

Метою роботи є розкриття теоритичних, практичних, педагогічних, психологічних, вербальних та невербальних аспектів професійно-педагогічного спілкування, які створюють умови для його ефективного формування у майбутнього вчителя початкових класів.

Для досягнення цієї мети перед нами постали такі завдання:

1. Провести аналіз літературних джерел за проблемою дослідження.

2. Розкрити поняття професійно-педагогічного спілкування, його стилів та структури.

3. Провести дослідження у вигляді експерименту.

4. За результатами проведеного дослідження, проаналізувати отримані дані та зробити висновки.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне спілкування характеризується як загальними рисами людського спілкування, так і властивими навчальному процесу. Специфіка педагогічного спілкування полягає в його багатоглибкій спрямованості. Воно має свої функції:

1. Інформаційно-комунікативні;

2. Регуляційно-комунікативні (керування поведінкою);

3. Афективно-комунікативні (визначення, вплив емоцій людини).

Існує декілька різних точок зору на проблему розмежування функції спілкування вчителя й учня та визначення головної, провідної. Але, незважаючи на це, кожна з них по-своєму важлива.

Дуже важливим завданням для вчителя мати ефективне спілкування. Для сприятливого педагогічного спілкування педагогу потрібні такі вміння: уміння керувати своєю поведінкою; якість уваги; здатність соціальної перцепції, або «читання по обличчю»; уміння за зовнішніми ознаками підтримувати модель особистості та психічний стан учня; навички мовного спілкування (оптимально психологічно вибудувати свою мову); навички вербального та невербального спілкування з учнями.

Дуже важливим етапом педагогічного спілкування є моделювання. Найважливіше зробити попередній прогноз майбутнього спілкування, оскільки це допомагає вчителю

визначити можливі схеми спілкування та відповідно до них скорегувати метод виховного впливу (Нікандров, 2009, с. 9).

Загалом, існує три етапи педагогічного спілкування:

I етап – моделювання спілкування.

II етап – безпосереднє спілкування.

III етап – аналізування спілкування.

Велике значення для професійно-педагогічного спілкування має педагогічна техніка. На сучасному етапі поняття «педагогічна техніка» описується як сукупність умінь і прийомів, якими користуються педагоги для якомога повнішого досягнення цілей своєї діяльності, та допомагають вихователям глибше, яскравіше, талановито проявити себе, досягти оптимальних результатів у виховній роботі. Іншими словами, це сума умінь викладача, які сприяють оптимальній творчій поведінці та ефективній взаємодії з учнями в педагогічних ситуаціях.

Отже, для подолання труднощів педагогічної праці вчителі повинні володіти компонентами педагогічної техніки:

– *техніка мовлення*: граматична правильність, виразність, образність, гумор, техніка мовлення (позиція і тембр голосу, емоції, переконливість, багато інтонацій і відтінків, дикція, темп);

– *техніка зовнішнього вигляду*: вміння правильно сидіти і стояти, виявляти впевненість, спокій, доброзичливість (постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка, емоційна експресія);

– *техніка педагогічного спілкування*: вміння слухати; задавати питання; аналізувати відповідь; бути уважним, спостережливим; розуміти інших; встановити контакт; бачити і розуміти реакцію аудиторії; передавати своє ставлення до обговорюваного; інтерес, привабливості з поясненням, розповідь, повідомлення; орієнтуватися в ситуації;

– *психотехніка*: уміння створити необхідний настрій, зняти зайву напругу, хвилювання, подолати власну нерішучість і мобілізуватися, витримати себе в стресових ситуаціях; здатність перевтілюватися, грати, керувати своїм настроєм (Гриньова, 2009, с. 149).

Окрім цього, головне місце у процесі спілкування займають як *вербальні* (мовні), так і *невербальні* (немовні) засоби спілкування, які мають тісний зв'язок.

Вербальне спілкування – це процес обміну інформацією за допомогою мови (усної, письмової, внутрішньої), який відбувається за

своїми законами, потребує активної розумової діяльності й ґрунтується на певній системі встановлених норм (Бутенко, 2005, с. 4).

Невербальне спілкування – це система немовних знаків, які виконують роль засобів для обміну інформацією між особами. Вони існують такі: *міміка, жести, поза* (розрізняють «закриту» й «відкриту»), *хода, усмішка, зоровий контакт, дистанція*. Також виділяють праксодичні засоби: *інтонація, голос (тембр, гучність, темп, виразність мовлення), тон* (Шевчук, 2011, с. 161).

Отже, перейдемо до практичної частини нашого дослідження. Для відповіді на поставлене завдання емпіричного дослідження за основу професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів ми обрали такі методи діагностики показника сформованості професійно-педагогічного спілкування: опитувальник «Визначення схильності до педагогічного стилю спілкування» Сталяренко Л. Д. та Самігіна С. І. (Акімова & Ількxухін, 2011, с. 3-41), методика «Діагностика комунікативного контролю» Шнайдера М. (Райгородський, 2002, с. 338).

Дане анкетування відбувалось на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. В емпіричному дослідженні брали участь студенти III-IV курсів спеціальності «Початкова освіта».

За даними анкети «Визначення схильності до стилю педагогічного спілкування» зафіксовано специфіку та схильність до стилю професійно-педагогічного спілкування майбутніх учителів початкової школи. Аналіз отриманих результатів свідчить про домінування стилю спілкування «Союз» (64,1%), що свідчить про високий рівень комунікативних навичок. Також діагностовано, що образ «Китайської стіни» характеризує педагогічне спілкування у 10,6% майбутніх учителів. Існує слабка петля зворотного зв'язку між ними та їхніми учнями через довільні та випадкові комунікаційні бар'єри. Та зафіксовано ще 7,9% респондентів, які використовували модель диктаторської комунікації «Монблан» – тобто, вони віддалені від вихованців.

Методика «Діагностика комунікативного контролю» дала можливість визначити оцінку самоконтролю в спілкуванні та рівень (високий, середній, низький) розвитку вміння

контролювати та керувати поведінкою під час взаємодії з майбутнім учнем. Домінуючим рівнем у 41% студентів є середній рівень контролю, який демонструє щирість і стриманість в емоційних проявах. Виявилось, що 20% опитаних ставлять погані або неправильні комунікативні цілі.

Висновки. Ми виявили основний шлях побудови культури професійно-педагогічного спілкування як основи професійної діяльності. Важливо зазначити, що робота з підготовки майбутнього вчителя початкової школи до спілкування має проводитися протягом усього періоду навчання у ВНЗ.

Наведено основні компоненти техніки професійно-педагогічного спілкування, якими повинні володіти майбутні вчителі для подолання труднощів педагогічної праці.

Узагальнюючи, маємо сказати, що важливу роль у процесі спілкування відіграють обидва засоби спілкування, як вербальні (мовні), так і невербальні (невербальні), які тісно пов'язані між собою.

Визначено, що на сучасному етапі існують різноманітні стилі та структури професійно-педагогічного спілкування (від субординації до партнерства та відсутності спрямованого впливу), які зумовлюють складність і різноманітність стосунків «учитель-учень». Також було наголошено, що структура педагогічного спілкування складається з трьох основних етапів.

Для вирішення завдання наукового дослідження нами обрано тест «Діагностика комунікативного контролю» Шнайдера М. (Райгородський, 2002, с. 338) та опитувальник «Визначення схильності до педагогічного стилю спілкування» Сталяренко Л. Д. та Самігіна С. І. (Акімова & Ількxухін, 2011, с. 3-41).

Результатами опитування зафіксовано специфіку та схильність до стилю професійно-педагогічного спілкування майбутніх учителів початкової школи, виявлено оцінку самоконтролю в спілкуванні та рівень розвитку здатності контролювати та керувати поведінкою під час взаємодії з майбутнім учнем.

Отже, аналіз професійно-педагогічного спілкування дозволяє зробити висновок про необхідність підвищення рівня комунікативного контролю студентів даного напрямку підготовки, а також збільшення частки вибору стилю «дружньої взаємодії» у спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова М. М., Ількучин О. О. Самопізнання – шлях професійного становлення вчителя. Київ : Академія, 2011. С. 36-41.
2. Богданова І. М. Особистісна змобілізованість майбутнього вчителя як предмет психолого-педагогічних досліджень : навч. посіб. Одеса : Букаєв В. В., 2013. 122 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_4_11.
3. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 329 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Бутенко.pdf>.
4. Гамезо М. В. Атлас по психології : Інформ.-метод. посіб. до курсу «Психологія людини». Київ : Професіонал, 2006. 272 с. URL: <http://um.co.ua/2/2-4/2-48010.html>.
5. Гриньова В. М. Професіоналізм і професійна підготовка як підґрунтя надійності професійної діяльності фахівця. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2009. № 1-2. С. 147–150. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/34.pdf.pdf.
6. Листопад О. А. Продуктивно-творчий стиль педагогічного спілкування як засіб розвитку творчої особистості. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2010. № 6. С. 105–109. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13638/1/O.A.%20Lystopad%202010.pdf>.
7. Нікандров Н. Д. Актуальні проблеми освіти. *Фізична культура у школі*. 2009. № 7. С. 2-10.
8. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид. Київ : Алєрта, 2011. 694 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001711>.

REFERENCES

1. Akimova, M. M., & Ilkukhin, O. O. (2011). Samopiznannia – shliakh profesiinoho stanovlennia vchytelia [Self-discovery is the path of professional development of a teacher]. Kyiv : Academy, 36-41 [in Ukrainian].
2. Bohdanova I. M. (2013). Osobystisna zmobilizovanist maibutnoho vchytelia yak predmet psykhologo-pedahohichnykh doslidzhen : navch. posib. [Personal mobilization of the future teacher as a subject of psychological and pedagogical research: study guide]. Odesa : Bukaiev V. V., 122 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_4_11. [in Ukrainian].
3. Butenko N. Yu. (2005) Komunikatyvna maisternist vykladacha : navch. posib. [Communicative skills of the teacher: a study guide]. Kyiv : KNEU, 329 URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Бутенко.pdf>. [in Ukrainian].
4. Hamezo M. V. (2006) Atlas po psykhologii: Inform.-metod. posib. do kursu «Psykhologhiia liudyny» [Atlas of psychology: Informational and methodological guide to the course "Human psychology"]. Kyiv : Professional, 272 URL: <http://um.co.ua/2/2-4/2-48010.html>. [in Ukrainian].
5. Hrynova V. M. (2009) Profesionalizm i profesiina pidhotovka yak pidhruntia nadiinosti profesiinoy diialnosti fakhivtsia [Professionalism and professional training as a basis for the reliability of a specialist's professional activity]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal [Science and education: a scientific and practical journal]*. 1-2, 147–150 URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/34.pdf.pdf. [in Ukrainian].
6. Lystopad O. A. (2010) Produktyvno-tvorchiy styl pedahohichnoho spilkuvannia yak zasib rozvytku tvorchoi osobystosti [Productive and creative style of pedagogical communication as a means of developing a creative personality]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal [Science and education: a scientific and practical journal]*. 6, 105–109 URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13638/1/O.A.%20Lystopad%202010.pdf>. [in Ukrainian].
7. Nikandrov N. D. (2009) Aktualni problemy osvity [Actual problems of education]. *Fizychna kultura u shkoli [Physical education at school]*. 7, 2-10 [in Ukrainian].
8. Shevchuk, S. V., & Klymenko, I. V. (2011) Ukrainiska mova za profesiinym spriamuvanniam: pidruchnyk [Ukrainian language for professional orientation: textbook]. 2nd edition. Kyiv : Alєрта, 694 URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001711>. [in Ukrainian].